

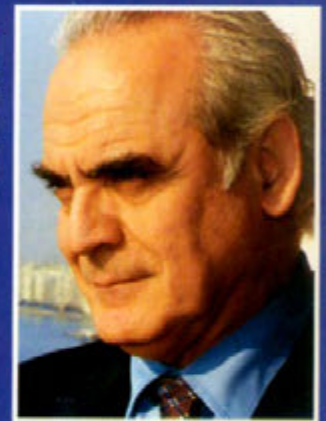
ενδογές

ΤΟΥ ΜΗΝΑ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ '99

Άκης Τσοχατζόπουλος:

Τα σχέδιά μου για το στρατό του 2000

ΒΑΣΙΛΙΤΣΑ Το μαγικό βουνό

Λουκία Ρικόκη: υπάρχει τρόπος να είσαι ελεύθερος χωρίς να είσαι μόνος;

Αρχέλαος: το ανέκδοτο σήπια του

Οι διαδρομές της ανακάλυψης

Κώστας Κωτσάκης:

«Εδώ, στην Τούμπα, είναι η αρχή της Θεσσαλονίκης»

«Νομίζω ότι σε μεγάλο βαθμό πάντα υπάρχουν για το μέλλον ερευνητικά ερωτήματα αναπάντητα. Αλλά εκείνο που έχει κύρια σημασία τώρα για το μέλλον της ανασκαφής στην Τούμπα είναι το στάδιο της προστασίας και της ανάδειξης αυτών των λειψάνων. Αυτό που σχεδιάζουμε είναι να κάνουμε μία μελέτη για τη στέγαση και την επισκεψιμότητα του χώρου, ώστε ο αυτός να ενταχθεί στη ζωή της Θεσσαλονίκης. Γιατί τώρα δεν υπάρχει πουθενά: δεν αναφέρεται σε κανένα χάρτη με τις αρχαιολογικές θέσεις της πόλης, δεν περιλαμβάνεται σε κανένα αρχαιολογικό περίπατο, ενώ είναι η αρχή αυτής της πόλης. Αυτή είναι η προϊστορική Θεσσαλονίκη, από εδώ ξεκίνησε η Θεσσαλονίκη»

Ο καθηγητής Κώστας Κωτσάκης

από τον Φαίδωνα Χατζηηφανιώου
φωτογραφίες: Κατερίνα Βάσια

Μιλάει στις Επιλογές ο αρχαιολόγος Κώστας Κωτσάκης, καθηγητής της Προϊστορικής Αρχαιολογίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ο οποίος, από κοινού με τον αρχαιολόγο καθηγητή Στέλιο Ανδρέου, διευθύνει την ανασκαφή στην προϊστορική θέση Τούμπα της Θεσσαλονίκης. Ο καθηγητής Κωτσάκης μιλάει για το ιστορικό της ανασκαφής και τη σημασία της για την πόλη, για τον εκπαιδευτικό χαρακτήρα της, για το ανασκαφικό έργο και για την επεξεργασία που έπεται της ανασκαφής, για το πρόβλημα της συντήρησης των αρχιτεκτονικών λειψάνων, και φυσικά για την ιστορία της Τούμπας και των ανθρώπων που τη δημιούργησαν και την κατοίκησαν στα βάθη της προϊστορίας.

Τελευταία μέρα της φετινής ανασκαφής στην Τούμπα της Θεσσαλονίκης, αλλά η δουλειά δεν έχει χάσει τον ρυθμό της. Άλλωστε, μετά από τη λήξη μιας αρχαιολογικής ανασκαφής, που συνήθως δεν κρατάει πάνω από ένα ή δύο μήνες τον χρόνο, οι αρχαιολόγοι δεν θα πάνε στο σπίτι τους. Αντιθέτως, με μια σειρά εργασιών που θα διαρκέσουν μέχρι την επόμενη ανασκαφική περίοδο, θα δώσουν απαντήσεις σε μερικά ακόμα ερωτήματα που αφορούν στο απώτατο παρελθόν του τόπου μας. Άλλωστε, ανασκαφική εργασία «δεν είναι μόνο να σκάβουμε, αλλά και ό,τι ακολουθεί», τονίζει ο καθηγητής Κωτσάκης. Την ίδια ώρα που ο καθηγητής Ανδρέου έτρεχε να διεκπεραιώσει τις εκκρεμότητες της τελευταίας μέρας, ο καθηγητής Κωτσάκης δέχτηκε να μας ξαναγήσει στην ανασκαφή μιας από τις σημαντικότερες προϊστορικές θέσεις της Μακεδονίας, στην Τούμπα Θεσσαλονίκης, που, αν και βρίσκεται σχεδόν στο κέντρο της πόλης, παραμένει σκανδαλωδώς άγνωστη στους περισσότερους από εμάς.

Και' αρχίν μας πληροφορεί ότι η ανασκαφή ξεκίνησε το 1984 με διευθυντή τον καθηγητή Γιώργο Χουρμουζιάδη, ο οποίος παρέμεινε μέχρι το 1991. «Μετά ανέλαβε ο Στέλιος Ανδρέου κι εγώ τη διεύθυνση, και συνεχίζουμε μέχρι σήμερα», λέει, διευκρινίζοντας ότι «η ανασκαφή είναι πανεπιστημιακή, εκπαιδευτική, και κάθε χρόνο ασκούνται εδώ γύρω στους 60 φοιτητές σε όλες τις φάσεις του ανασκαφικού έργου και της επεξεργασίας που ακολουθεί, και

είναι αποκτούν πολύτιμη ανασκαφική πείρα».

Αλλά τι σημαίνει επεξεργασία μετά το ανασκαφικό έργο; «Οτιδήποτε ακολουθεί την ανασκαφή», λέει ο καθηγητής. «Δηλαδή το πλύσιμο, η αποθήκευση, η καταγραφή, η μελέτη ορισμένων κατηγοριών ευρημάτων, το σχέδιο, η φωτογράφιση, η ηλεκτρονική επεξεργασία». Αξίζει να σημειωθεί ότι όλες οι πληροφορίες αρχειοθετούνται ηλεκτρονικά και γίνεται η ανάλογη επεξεργασία την ώρα της ανασκαφής, και ότι αυτή της Τούμπα είναι από τις ελάχιστες ανασκαφές στην Ελλάδα που γίνεται αυτό.

Η χρηματοδότηση της ανασκαφής γίνεται από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και το Υπουργείο Μακεδονίας - Θράκης.

Πότε δημιουργήθηκε η Τούμπα;

Κ.Κ.: Η Τούμπα της Θεσσαλονίκης ήταν μία από τις τούμπες, ένας από τους οικισμούς δηλαδή, που υπήρχαν στην περιοχή του Θερμαϊκού, και οι οποίοι χρονολογούνται ήδη από τη μέση νεολιθική εποχή, δηλαδή από την έκτη χιλιετία. Βέβαια, στην εποχή του χαλκού, καθώς προχωράει εδώ η εγκατάσταση των ανθρώπων, υπάρχουν πολύ περισσότερες θέσεις. Η Τούμπα, όμως, της Θεσσαλονίκης πιστεύουμε ότι είναι η σημαντικότερη θέση, τουλάχιστον είναι η πιο μεγάλη της εποχής του χαλκού. Για την ιστορία, να θυμίσω ότι αυτοί όλοι οι οικισμοί που βρίσκονταν εδώ ζούν σαν πολιτισματά στην κλασική περίοδο, και συνοικίζονται από τον Κάσσανδρο το 316 για να δημιουργηθεί η Θεσσαλονίκη. Στην περίοδο των ιστορικών χρόνων κάτω από την Τούμπα είχε απλωθεί ένας πολύ μεγάλος οικισμός αυτής της περιόδου, αρχαϊκός και κλασικός, ο οποίος καταλάμβανε όλη την περιοχή γύρω από την τούμπα. Η κορυφή της Τούμπας είχε πάψει να κατοικείται στα ιστορικά χρόνια. Έχει κάποια επεισόδια εγκατάστασης, κάποια μικρά σπίτια στις άκρες κυρίως, για να έχουν τη θέα, αλλά ο κύριος οικισμός ήταν κάτω.

Η αρχαία Θέρμη

Κ.Κ.: Η Τούμπα έχει προταθεί κατά καιρούς ως θέση πιθανή για την αρχαία Θέρμη. Οπωσδήποτε, στα προϊστορικά χρόνια δεν ξέρουμε καν αν υπήρχε αυτό το όνομα. Πάντως η Τούμπα ήταν σίγουρα ο σημαντικότερος οικισμός, επομένως, αν υπήρχε κάποια θέση με τέτοιο όνομα, πιθανότατα ήταν η Τού-

μπα. Η άλλη πιθανή θέση είναι απέναντι, το Καραμπουρνάκι, το οποίο στους ιστορικούς χρόνους είναι ένας επίσης σημαντικός οικισμός. Θα μπορούσε, πράγμα που το βρίσκω και πιθανότερο, η Θέρμη να αλλάζει θέση κατά εποχές. Δηλαδή, μπορεί η Τούμπα να ήταν ο προϊστορικός οικισμός, και στο Καραμπουρνάκι να μετακινήθηκε στους ιστορικούς χρόνους, όταν οι θαλάσσιες επικοινωνίες είχαν μεγαλύτερη σημασία.

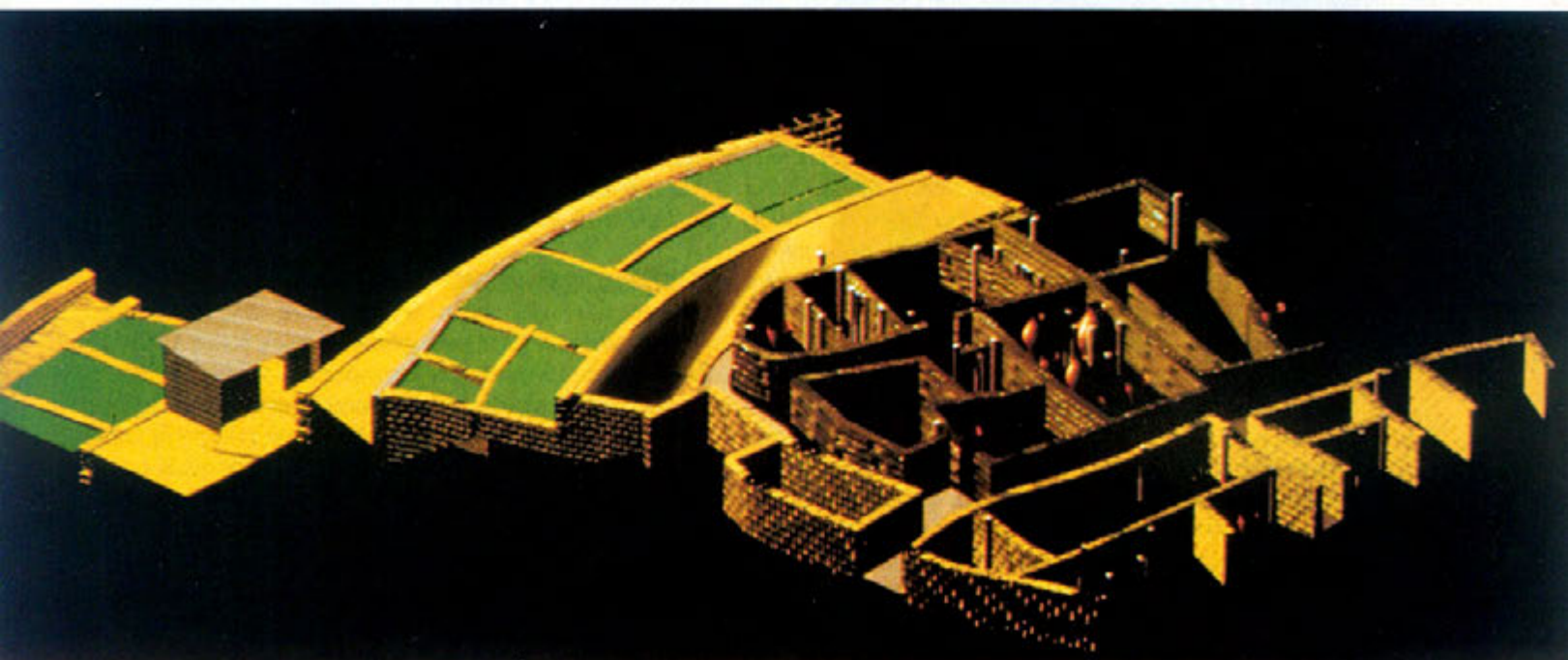
Γιατί πιστεύετε ότι η Τούμπα ήταν η σημαντικότερη θέση της περιοχής;

Κ.Κ.: Αυτό το στηρίζουμε κατά κύριο λόγο στο μέγεθος του οικισμού: είναι μια θέση με πολύ μεγάλες διαστάσεις και πολύ μεγάλο ύψος. Η τούμπα είναι το αποτέλεσμα της οικοδομικής δραστηριότητας των ανθρώπων: διαμορφώνεται καθώς οι άνθρωποι χτίζουν τα σπίτια τους. Γι' αυτό, το μεγάλο ύψος έχει σημασία: σημαίνει μια μακροχρόνια ή μια πολύ εντατική δραστηριότητα. Επιπλέον, μια πολύ ψηλή θέση είναι ορατή από μακριά, δεσπόζει, και σίγουρα ήταν ένα σημείο αναφοράς αναγνωρίσιμο μέσα στο τοπίο, ένας χώρος με ειδική σημασία: ένας ζωντανός πόλος εξουσίας, οικονομικής και πολιτικής δύναμης.

Η διαμόρφωση της Τούμπας

-Η διαμόρφωση αυτή γίνεται σιγά σιγά;

Κ.Κ.: Ναι, αλλά γύρω στο 1300 π.Χ., γίνεται συγκεκριμένο πρόγραμμα έργων που διαμορφώνουν τις πλαγιές του γηλόφου. Στη νότια πλευρά του γηλόφου έχει ανασκαφεί μία μεγάλη τομή καθ' όλο το ύψος της Τούμπας, η οποία συνεχίζει μέχρι τη βάση της, και κατεβαίνει και οκτώ μέτρα κάτω από τη στάθμη του σημερινού δρόμου. Σκάβοντας όλα αυτά τα χρόνια αυτή την στρωματογραφική τομή, στην οποία προσπαθούμε να παρακολουθήσουμε την ιστορία του οικισμού, διαπιστώσαμε ότι την εποχή του χαλκού οι κάτοικοι κατέβαλαν ιδιαίτερη φροντίδα για να διαμορφώσουν την άκρη του οικισμού με κάποιο συγκεκριμένο τρόπο. Κατασκεύαζαν πολύ μεγάλους αναλημματικούς τοίχους που λειτουργούσαν σαν τaráτσες, τους οποίους στη συνέχεια γέμιζαν με χώμα, έτσι ώστε η άκρη του οικισμού να παρουσιάζει μια βαθμιδωτή διαμόρφωση. Έχουμε βρει τρεις τέτοιες μεγάλες βαθμίδες, που δημιουργήσαν την τελική βαθμιδωτή διαμόρφωση. Έχουμε μεγάλα οικήματα στην κορυφή, μετά άλλη βαθμίδα με χαμηλότερα οικήματα, και από κει και κάτω, τρεις σειρές

Σχηματική αναπαράσταση με ηλεκτρονικό υπολογιστή, τμήματος του οικισμού και της διαμόρφωσης της πλαγιάς στην ύστερη εποχή χαλκού

Αποψη της Θεσσαλονίκης και του Στέι Σου από την κορυφή της Τούμπας

από ταράτσες χωρίς οικήματα. Αυτή ήταν η μορφή που είχε ο οικισμός γύρω στο 1300 με 1200 π.Χ. Κάπου στους ιστορικούς χρόνους, δηλαδή κάπου στον 8ο αιώνα, ισοπέδωσαν την κορυφή, ίσως και τα οικήματα του 8ου αιώνα που δεν τα έχουμε βρει, και τα έριξαν στις πλαγιές. Και τότε αυτή η βαθμιδωτή διαμόρφωση σκεπάστηκε και πήρε τη μορφή που έχει σήμερα. Το θέμα είναι ότι αυτές οι κατασκευές είναι τεράστιες, πρόκειται για δραστηριότητα εξαιρετικά μεγάλης κλίμακας. Σκεφτόμαστε, λοιπόν, ότι τα έργα αυτά, που απαιτούν τόσο εργασία, τόσες ανθρωπόωρες, όπως λένε, κάποιος πρέπει να τα κινητοποιεί. Πράγμα που καταλήγει στο να υποδηλώσει τη σημασία αυτού του οικισμού και τη δύναμη που έχουν οι άνθρωποι που κατοικούν εδώ. Αυτές οι διαμορφώσεις είναι μια ένδειξη ότι αυτή την εποχή, πράγμα αναμενόμενο, υπάρχει εδώ ένα είδος κεντρικής εξουσίας, ως πούμε ιεραρχικής, η οποία είναι σε θέση να κινητοποιήσει αυτή την εργασία, όχι μόνο από τους κατοίκους του οικισμού, αλλά πιθανότατα και από την ευρύτερη περιοχή. Όταν στο παρελθόν σκεφτόμασταν αυτά τα πράγματα με τον Στέλιο, κάναμε μια έρευνα στην ευρύτερη περιοχή, και διαπιστώσαμε ότι σε κάθε μικρογεωγραφική ενότητα, όπως είναι ο μυκός του Θερμαϊκού ή η κοιλάδα του Λαγκαδά, υπάρχουν μία ή δύο θέσεις στην ύστερη εποχή χαλκού, που ξεχωρίζουν από τις υπόλοιπες: είναι ψηλότερες και έχουν απότομες πλαγιές. Είναι, λοιπόν, πολύ πιθανό ότι αυτό είναι μία διάταξη που επαναλαμβάνεται, και ότι στην περιοχή της Μακεδονίας, οι ιεραρχικές πολιτικές δομές δεν εκφράζονται με την επίδειξη πλούτου, όπως στη νότιο Ελλάδα, αλλά με τον τρόπο που διαμορφώνουν τον χώρο. Άλλωστε και στη νότιο Ελλάδα, η αριστοκρατία της εποχής ουσιαστικά στον χώρο παρεμβαίνει: και οι μυκηναϊκές ακροπόλεις με τα μεγάλα τείχη, οι θολωτοί τάφοι με τους τύμβους που έχουν από πάνω, είναι εντελώς ορατά σημεία αναφοράς, πολύ εμφανή από μακριά. Πάντα η κοινωνική ιεραρχία τονίζει τη θέση της στον χώρο. Στην Τούμπα αυτό το πάρα πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα μας δείχνει τη συμπεριφορά της κοινωνικής και πολιτικής ιε-

ραρχίας που υπήρχε εδώ - δεν θα 'λεγα αριστοκρατίας ακόμη - η οποία τονίζει το στοιχείο του χώρου, της θέσης, της μορφής του οικισμού.

-Τι έχει βρεθεί σ' αυτά τα χρόνια;

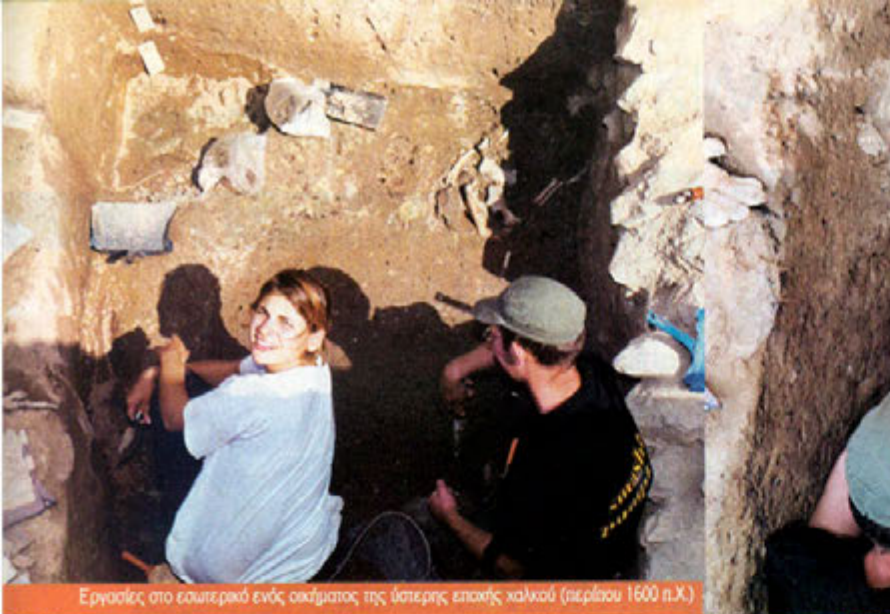
Κ.Κ.: Η περιοχή που έχει ανασκαφεί επάνω στην κορυφή της Τούμπας καλύπτει μια έκταση περίπου 400 τ.μ. Πρόκειται για ένα τμήμα του οικισμού, που χρονολογείται στην πρώιμη εποχή σιδήρου και στην ύστερη εποχή χαλκού, δηλαδή, από το 1300 π.Χ. μέχρι το 1000 π.Χ. περίπου. Στις πλαγιές έχουμε φάσεις παλιότερες, ως το 2000 π.Χ., μέχρι στιγμής. Ο οικισμός ήταν διαμορφωμένος σε συγκροτήματα οικημάτων ή δωματίων, τα οποία χωρίζονται από δρόμους που τα ορίζουν, αλλά συγχρόνως επιτρέπουν και την πρόσβαση. Όλος ο οικισμός έχει δίκτυα κάθετων δρόμων με οικοδομικά τετράγωνα. Η κατοίκηση είναι εξαιρετικά πυκνή, και οι μόνοι ανοικτοί χώροι είναι δρομάκια πλάτους ενός μέτρου. Τα σπίτια είναι όλα κυρίως πλινθόκιστα με ωμούς πλίνθους, και με πέτρες στα θεμέλια. Τα δάπεδα είναι από πηλό.

Το πρόβλημα της συντήρησης

-Τι κάνετε για τη συντήρηση των λειψάνων;

Κ.Κ.: Αυτό είναι το μεγάλο πρόβλημα που έχουμε στην Τούμπα, γιατί και' αρχήν, οι κατασκευές είναι από πηλιά, η συντήρηση των οποίων έχει μεγάλη δυσκολία. Εμείς κάθε χρόνο σκεπάζουμε με λαμαρίνες τον χώρο της ανασκαφής. Όμως, δυστυχώς, εκτός από την ευπάθεια που έτσι κι αλλιώς έχουν αυτές οι κατασκευές, μπαίνουν κάτω από τις λαμαρίνες τα παιδιά της περιοχής, που καταστρέφουν άθελά τους τα αρχιτεκτονικά λείψανα. Φυσικά, είναι όλα αποτυπωμένα, και τώρα προσπαθούμε να κάνουμε μία μελέτη αναστήλωσης και στέγασης του χώρου. Αλλά βέβαια, όλα αυτά τα χρόνια το ενδιαφέρον της πολιτείας είναι μικρό. Όμως και με τα προγράμματα της Πολιτιστικής, με τα οποία διατέθηκαν σε διάφορους αρχαιολογικούς χώρους εκατομμύρια, εδώ

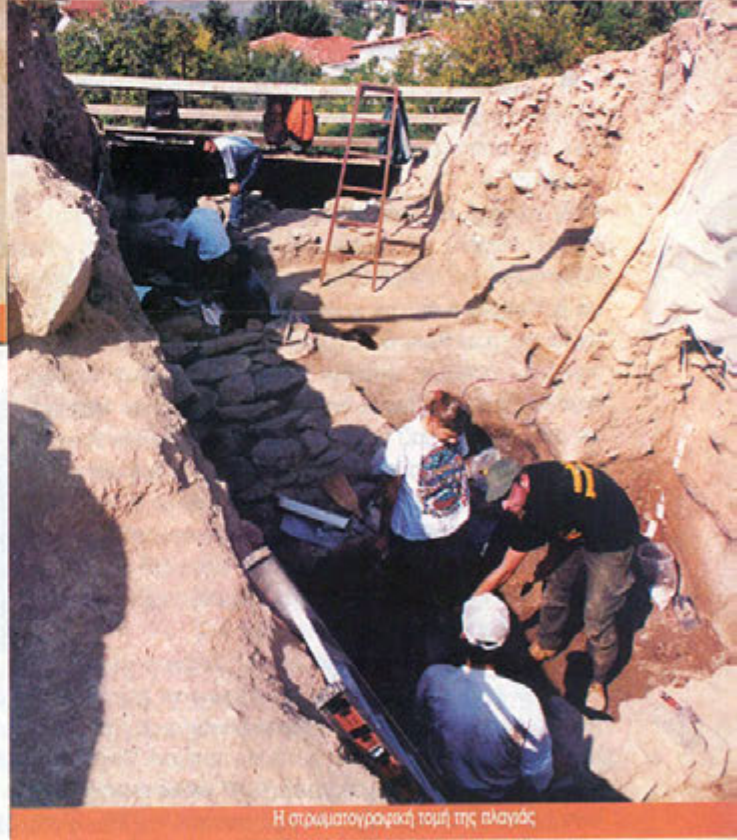
Εργασίες στο εσωτερικό ενός οικισμού της ύστερης εποχής χαλκού (περίπου 1600 π.Χ.)

Φοιτητές της αρχαιολογίας του ΑΠΘ ασκούνται στις ανασκαφικές τεχνικές.

Η ανασκαφική εργασία απαιτεί ακριβή και συστηματική αποτύπωση

Η στρατιωτογραφική τομή της πλαγιάς

δεν δόθηκε δεκάρα τσακιστή. Δυστυχώς, έχουμε έναν οικισμό του 1400 π.Χ. στο κέντρο της πόλης που σώζεται σχεδόν πλήρως, και δεν ενδιαφέρεται κανένας απολύτως.

Το μέλλον της ανασκαφής

Ο καθηγητής Κωτσάκης οραματίζεται την ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου της Τούμπας και την ένταξή του στη ζωή της πόλης, μαζί με τα λίγα σπιτάκια του προσφυγικού οικισμού που απέμειναν στη βάση του λοφίσκου, σαν ένα ενιαίο σύνολο πολιτιστικής κληρονομιάς.

Κ.Κ.: Εκείνο που έχει κύρια σημασία τώρα είναι το στάδιο της προστασίας και της ανάδειξης αυτών των λειψάνων. Αυτό που σχεδιάζουμε είναι να κάνουμε μία μελέτη ουσιαστικά για τη στέγαση και την επισκεψιμότητα του χώρου, ώστε ο χώρος να ενταχθεί στη ζωή της Θεσσαλονίκης. Βέβαια, έχει τεράστια προβλήματα αυτό, κυρίως πρακτικά. Τον χώρο οι κάτοικοι τον χρησιμοποιούν, κατά κάποιον τρόπο, για διασκέδαση, κι εμείς τον έχουμε "καταλάβει". Ανεβαίνουν εδώ τα παιδιά και παίζουν, ανεβαίνουν τα ζευγαράκια και βλέπουν το φεγγάρι, την πόλη. Τα μικρά σπιτάκια γύρω-γύρω από τον αρχαιολογικό χώρο είναι τα τελευταία ίχνη των προσφύγων που ήρθαν το '22. Είναι ένα μέρος της ιστορίας της Τούμπας. Μόνο εδώ έχει παραμείνει αυτό το στοιχείο και θέλουμε να το διατηρήσουμε. Δεν θέλουμε η Τούμπα να είναι ένα μνημείο αποστειρωμένο.